

Danica PirsI

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Niš

KREIRANJE UDŽBENIKA ZA STRANI JEZIK STRUKE

U našoj sredini ne postoji opsteprihvaćen naziv za ovaj jezički fenomen – sasvim naporedo egzistiraju nazivi „stručni jezik“, „jezik struke“, „naučni stil“, „jezik za specijalne namene ili svrhe“ itd. Kad se govori o ovoj jezičkoj pojavi ne postoji ni saglasnost da li se radi o „podjeziku“, „funkcionalnom stilu“, „registru“, „mikrojeziku“, da li je „naučni stil“ monolitan ili ne, da li se tu radi samo o funkcionalnoj stratifikaciji jezika ili se moraju uključiti i elementi socijalne stratifikacije, koju metodologiju koristiti u ovim proučavanjima ...da pomenemo samo neka pitanja koja se postavljavaju u vezi sa ovom temom. Zagovornici jednog pristupa jezički znak svode samo na njegovu formu, njegov pojavni oblik, striktno odvajajući “plan izraza” od “plana sadržaja” (gde plan sadržaja isključuju iz lingvističkih istraživanja). Oni konceptualizuju pojam „opsteg jezika“ i njemu suprotstavljaju „stručan jezik“, „strukovni jezik“, „jezik struke i „jezik u funkciji struke“, pri čemu se još u nekim slučajevima koristi upravna reč u obliku množine – jezici (Bugarski 1986). Rodonačelnik ovakvog gledanja najezik je danski lingvista L.Hjemslev. Drugi lingvisti na jezik gledaju holistički (ovakvo gledanje na jezik potice od V.Humbolta, istaknuti predstavnici su E.Sapir, A.Belic ili E.Benvenist, npr.). Ovaj pristup podrazumeva integralno razmatranje jezičkog fenomena, bez odvajanja forme i sadržaja – posledicno tome zagovornici ovog pristupa ne tretiraju kao suprotstavljene fenomene „opsti jezik“ i „jezik“ – posto je svaka jezička aktivnost vezana za govorni subjekat. Ovakav pristup podrazumeva aksiološki stav - svaki vid jezika podjednako je vredan naučnog proučavanja.

Drugi razlog za ovakvo stanje u vezi sa udžbenikom za strani jezik struke može se dovesti u vezu sa nedovoljnim proučavanjem odlika sistema visokoškolske nastave stranog jezika struke, nedovoljnom zalaganju da se izradi jedinstvena i precizno razradjena koncepcija ovog vida nastave koja bi dalje odredila koncepciju nastavnih planova i programa – pa je sasvim razumljivo što je razradjena teorija udzbenika kao modela procesa ovog tipa nastave tek u začetku. U ovom radu šire ćemo govoriti o nasoj osnovnoj temi – kreiranju udzbenika za strani jezik struke, misleći, pre svega na osnovna pitanja koja treba resavati prilikom izrade jednog takvog udzbenika. U ovom radu svesno koristimo rec „kreiranje“ jer se ovakav udzbenik, kao i svaki drugi tekst (bez obzira da li je knjizevni ili ne), mora smatrati autorskim delom i kreativnim poduhvatom autora. O udzbeniku kao kreativnom produktu govori J.Pesic (1998), a S.Sjatkovski (1981:33) naglasava da „udzbenik predstavlja zanr individualne stvaralačke aktivnosti...i može se uporediti sa nekim vidovima umetnickog izražavanja“. U našem razmatranju polazimo od stavova K.Koncarevic u vezi sa udžbenikom za strani jezik struke za filoloski obrazovni profil (K.Koncarevic, 1995:165-173). Ova autorka se zalaze za uvodjenje nastave ruskog jezika lingvistike i drugih disciplina koje se izučavaju na filoloskom fakultetu u obrazovanju studenata slavistike. Polazeći od njenih stavova, navodimo neka pitanja koja su nam se

ucinila znacajnim za kreiranje udžbenika za strani jezik struke, pri cemu je u nasem radu u centru interesovanja udzbenik za nefiloloski obrazovni profil.

1. Vazno pitanje u vezi sa kreiranjem ove vrste udžbenika je pitanje diferencijacije za razlicite profile. Odluka autora u profilisanja udžbenika je narocito u vezi sa njegovim teorijskim opredeljenjem u pogledu monolitnosti jezika nauke ili naucnog stila. Neki autori, narocito ruski, se zalažu za koncept tretiranja jezika struke kao „monolitnog naucnog stila“, npr. O.D.Mitrofanova (1976:8-9) smatra da razlicite naucne discipline i njihovi podjezici, mada se medjusobno razlikuju predmetom koji izucavaju, pojmovima kojima operisu, strucnom leksikom – imaju mnogo zajedničkog, a pre svega tipsku, standardizovanu strukturu tekstova, identičan izbor i organizaciju sintaksickih modela rečenica, koriste identicne morfoloske kategorije, u njima deluju istovetni semanticki procesi koji obuhvataju većinu leksičkih jedinica, tako da „razlike medju njima nastaju zbog toga o cemu se govori, a ne zbog toga kako se govori“. Prema ovoj autorki, nedovoljni su argumenti za izradu udzbenika za svaku struku posebno jer bi udžbenici i druga nastavna sredstva trebalo da se baziraju prvenstveno na opstenaucnoj i opstestrucnoj leksici, dok se uzestrucna ili terminoloska leksika može sasvim izostaviti ili priloziti u okviru dopunskih spiskova koji ce varirati u zavisnosti od uze stručne oblasti kojom se slusaoci bave. Ovakav stav nije karakteristican samo za ruske autore. Npr.izdavacka kuca Longman iz V.Britanije se uglavnom orijentisala na izdavanje udžbenika u kojima je objedinjen veci broj profila u okviru opsteg profila “nauka” ili “tehnika”npr. Study English for Science, The Structure of Technical English, Technical English for Industry, English for Technical Students itd. U aktuelnoj praksi medju autorima u Srbiji i Crnoj Gori uglavnom je zastupljen suprotan stav gore iznetom, odnosno smatra se da svaki fakultet treba da ima svoj udzbenik. Posto je ocigledno da se predmetna polja mnogih fakulteta preklapaju, da nisu svi nastavnici motivisani, niti talentovani, niti sa potrebnim teorijskim znanjima da napisu sopstveni udzbenik, postavili bismo pitanje opravdanosti ovakve prakse. Smatramo da bi “objedinjeni” pristup pisanja udžbenika (koji bi spajao vise srodnih profila) imao prednosti jer bi smanjio broj udžbenika i udružio istrazivacke napore, ali je pitanje koliko ga je moguće primeniti bez teorijskog koncenzusa o lingvisticim pitanjima u vezi sa jezikom struke, o cemu je prethodno već bilo govora. Da udzbenici koji objedinjuju vise profila mogu biti uspeli pokazao je udzbenik za ruski jezik M. Slavic za gradjevinSKU struku gde se objedinjavaju tri profila: građevinarstvo, geodezija i arhitektura– pa se udzbenik može koristiti za izvodjenje nastave na Arhitektonskom i Gradjevinskom fakultetu u Beogradu. (Interesantno je da je skoro istovetna profilna orijentacija udzbenika za engleski jezik za bugarske studente koji se koristi na arhitektonsko- gradjevinskom fakultetu u Sofiji). Medjutim, mislimo da je realno očekivati da ce diferencijaciju udzbenika i njegovo profilisanje u SCG uglavnom usmeravati organizacija nefiloloskog fakulteta – kao sto je u udžbeniku za ruski jezik A.Stojanovica za poljoprivredni fakultet gde tematski sadrzaji strogo prate podelu na smerove u okviru fakulteta.

2.U vezi sa kompleksnošću i kompletnoscju udzbenika postavlja se pitanje koje aspekte jezickog sistema i vidove govorne delatnosti treba obuhvatati u ovakvom udzbeniku. Obicno se naglasava da je udžbenik za strani jezik struke uglavno orijentisan ka receptivnim vestinama i to narocito citanju i razumevanju strucnih tekstova. Odluke

autora u ovom smislu su uglavnom vezane za profil jer u udzbeniku za ekonomsku struku sigurno je da primat mora imati govorna delatnost za razliku od udzbenika iz neke tehnicke discipline kao sto je masinstvo, elektrotehnika ili gradjevinarstvo, gde je naglasak uglavnom na citanju i razumevanju strucnih i naučnih tekstova. U svakom slucaju ne postoji opravdanje da sve cetiri govorne vestine: govorenje, slusanje, citanje i pisanje ne budu zastupljene u svakom udzbeniku za strani jezik struke, samo je pitanje medjusobne srazmere ovih vestina prema proceni konkretnih potreba korisnika udzbenika. U vezi sa ovim pitanjima je obrada gramatickih sadrzaja u udzbeniku, a jedno resenje za ovaj segment nastave je primena kombinacije dvaju metoda: konfrontaciono-tipoloskog i elemenata funkcionalnog metoda (R.Marojevic 1984). Jedno od resenja je da se gramaticki sadrzaji prezentuju kao spona između posebnog gramatickog prirucnika, u kome se gramaticko gradivo sistematski opisuje i leksičko-tekstualnih sadrzaja udzbenika. Cesto se postavlja pitanje koji vid funkcionalne gramatike odabirati u udzbeniku? Interesantan predlog u vezi sa engleskim jezikom struke nalazimo u knjizi Sandre Mekkej u kojoj je izvršena kategorizacija glagola prema funkcionalnim kriterijumima Mi bismo se takodje zalagali za gramaticko-leksicki program cija bi centralna komponenta bio sistem glagola koji diferenciraju odredjeni strucni profil. Drugi autori takodje uvidjaju znacaj vezivanja gramaticke komponente za glagol – npr.doktorska disertacija G.Dimkovic Telebakovic o engleskom jeziku struke i nauke. Jedna od mogućnosti prezentacije gramaticko-leksicke komponente je njeno vezivanje za osnovne retoričke funkcije (definiciju, deskripciju, klasifikaciju, instrukciju, poredjenje, partitivnost, itd.). Od prirode utvrdjenog leksickog minimuma i nacela prihvacene tipologije unutarjezičke i dvojezičke semantizacije zavisi i obrada leksike u udzbeniku (uvek sistemski organizovane u okviru leksicko-semantic-kih mikrosistema), a autor udzbenika treba da zauzme odredjeni stav u vezi sa odnosom leksickih komentara prema posebnom školskom leksikografskom prirucniku (osnovnom ili bazicnom rečniku) koji predstavlja obavezan deo udzbenika za strani jezik struke. Posebno pitanje je upotreba maternjeg jezika u leksičkim i gramatickim komentarima, gde postoje jaki razlozi protiv prakse da se u udzbenicima isključivo koristi strani jezik. Upotrebom isključivo stranog jezika za gramaticka objašnjenja studenti se cesto nepotrebno opterecuju slozenom lingvističkom terminologijom na stranom jeziku – npr. u udzbeniku Lj. Bartolic za elektrotehničku struku autorka istom merom poducava studente engleskom jeziku elektrotehnike i engleskom jeziku analize diskursa . Udzbenik mora postovati nacelo ne samo kompleksnosti nego i kompletnosti u ovladavanju svim vidovima govorne delatnosti na materijalu stručnog jezika – audiranja, govorenja (monolog, dijalog, diskusija), čitanja (informativnog, studioznog, dijagonalnog), pisanja, interpretativnih delatnosti (beleženje, anotiranje, konspektiranje, referisanje, sastavljanje plana, teza, rezimea) i prevodjenja.

3. Vec je opste mesto da udzbenici treba da budu komunikativno orijentisani, odnosno da razvijaju „komunikativnu kompetenciju“, sto znaci da se u udzbeniku ne mogu obradjivati jezicke pojave i elementi sami po sebi, vec samo u cilju osposobljavanja studenata za koriscenje u konkretnoj nastavnoj i profesionalnoj sferi komunikacije. U ovom kontekstu cesto se pominje neophodnost sprovedjenja „analize potreba“, da bi se utvrdilo koje su to komunikativne potrebe korisnika udzbenika Tu se pojavljuje raznorod-

na terminologija kod autora koji na engleskom jeziku pišu o ovoj temi pominjuci “target-situation analysis”, “present situation analysis”, “means analysis”, “language audit and constraints”. Manbijeva analiza potreba tzv. “target-situation analysis” u okviru komunikativnog programa sa vrlo detaljnim procedurama je jedan od najpoznatijih primera. O analizi potreba u stranom jeziku struke iscrpno je govorio Igor Lakić u članku Analiza potreba kao osnovi kreiranja programa u jeziku struke (1995:62). Kada govorimo o ovoj temi, naše mišljenje je da bi istraživač stranog jezika struke (koji je kod nas i nastavnik i autor odgovarajućeg udžbenika) trebalo da bude „etnograf komunikacije“, a metodologiju ovakve vrste istraživanja nalazimo u radovima D. Hajmza i Labova. Osnovna ideja je da se u komunikativno usmerenoj nastavi materijali udžbenika biraju prema lokalnoj situaciji i kriterijumu socijalne i profesionalne relevantnosti i primenljivosti u tekućoj nastavnoj i budućoj profesionalnoj delatnosti, odnosno ka ispunjavanju projektovane profesionalne kompetencije kontingenta korisnika udžbenika.

4. U kreiranju udžbenika autori treba da imaju u vidu sistemski karakter nastavnog procesa i u skladu sa tim da obezbede povezanost udžbenika sa ostalim delovima sistema kome pripada. To znači u prvom redu povezanost udžbenika sa drugim delovima udžbeničkog kompleta. Međutim, u SCG udžbenički kompleti u ovoj oblasti su retkost jer postoje sasvim ograničeni finansijski resursi za ovu izdavačku aktivnost (pa je i sam udžbenik pravi podvig objaviti). U inostranstvu, međutim, osnovni udžbenik redovno prate knjiga za nastavnika, audio materijal (kao npr. u serijama udžbenika za engleski jezik struke u izdanju Longmana (serija Nucleus), Oxford University Press (English in Focus), Collier Macmillan publishing (Special English), itd. Neka izdanja prate i gramatike za strani jezik struke, npr. seriju udžbenika za nemački jezik struke prati gramatika namenjena za nastavu ovog predmeta u Latinskoj Americi koja počiva na teoriji der Dependenz-Verb-Grammatik Ulricha Engela. Sličnu praksu srećemo i u Rusiji, gde je gramatika za strani jezik struke organizovana oko predikatske komponente diskursa naučnog stila (Uebnik russkogo [zvwka dl] studentov inostrancev nefilologieskih vuzov SSSR, Praktieska]grammatika(estetvennonaunwj profilx). Pored toga što u našoj sredini nema izdanja gramatike za strani jezik struke, udžbenici su, takođe, retko prućeni posebnim izdanjima stručnih rećnika, pa su studenti uglavnom orijentisani na kumulativni rećnik koji se obićno daje na kraju svakog udžbenika, koji obićno nije dovoljan da zadovolji potrebe studenata koji na ovom nivou izučavaju strani jezik struke. Udžbenik treba da bude uskladjen i sa ostalim elementima sistema kome pripada – ciljevima, zadacima, sadržajima, metodima, principima, organizacionim oblicima, on treba da bude povezan koncepcijski, metodoloski i sadržajno sa drugim elementima tog sistema, naroćito sa nastavnim planom i programom. Međutim aktuelna situacija na našim nefiloloskim fakultetima je takva da programi često imaju samo formalni karakter i autori udžbenika ih se retko pridržavaju, ne postoji zajednićka koncepcija za nastavu ovog predmeta, pa je najćesće slućaj da udžbenik slući umesto nastavnog programa, o ćemu je već prethodno bilo govora.

5. Udžbenik za strani jezik struke se zasniva na pažljivo odabranom korpusu tekstova koji treba da budu reprezentativni za disciplinu koju predstavljaju kako tematski tako i zanrovski. Već je napomenuto da neki autori tematski tekstove biraju prema smero-

vima koji su zastupljeni na odgovarajućem nefiloloskom fakultetu, a prema udzbenicima sa kojima smo mi dosli u kontakt, autori svoj izbor tekstova u udzbeniku ne zasnivaju na prethodno izvršenom zanrovskom ispitivanju u profilu za koji se pise udzbenik. (Kada pominjemo “zanr” govorimo o tom konceptu kako se on shvata kod M. Bahtina). U Srbiji i Crnoj Gori nema udzbenika za strani jezik struke koji bi se zasnivali na konkretnim lingvističkim analizama velikih korpusa tekstova iz pojedinih oblasti (koji bi omogućili frekvencijska ispitivanja leksike ili retoričkih funkcija u tekstovima npr.), kako je to slucaj u inostranstvu. Skoro isključivo se radi o individualnim istrazivanjima autora u okviru magistarskih i doktorskih radova (A. Stojanovic, G. Dimkovic Telebakovic, M. Slavice, itd.). Stav vecine autora je da tekstovi treba da budu autenticki i adekvatni realnosti, odnosno da odgovaraju onim materijalima koje ce studenti sretati u nastavnom procesu i postmetodskoj realnosti, da budu informativni, naucno fundirani i relevantni. Materijal treba da bude tako izabran da ne podleže brzom zastarevanju, ni na informativnom, ni na terminoloskom planu.

6. Autori udzbenika moraju voditi racuna o primerenosti gradje psiho-fizickim sposobnostima studenata. Na nefiloloskim fakultetima ulazni nivo znanja stranog jezika studenata je izuzetno neujednacen, mada se obicno podrazumeva B1 nivo znanja prema dokumentu Saveta Evrope CEF 2002, dok je pretpostavljeni izlazni nivo za vecinu kurseva B2 prema istom dokumentu. Problem sa neujednacenoscju jezickog znanja studenata postaje veci ukoliko je organizacijom nastave predvidjen kurs stranog jezika u I godini, pa zato autori treba da budu oprezni kod uvscavanja uskospecijalizovanih tekstova u udzbenik. Kada je nastava stranog jezika struke na I godini takodje je tesko obezbediti njenu koordinaciju sa nastavom iz matičnih predmeta, dakle horizontalnu povezanost gradiva u udzbeniku sa ostalim predmetima iz maticne delatnosti fakulteta. U udzbeniku bi najbolje bilo poceti od neutralnih tekstova iz univerzitetskih prirucnika i udzbenika (koji predstavljaju uvod u oblast), od naucno-popularnih tekstova iz oblasti struke, da bi se kasnije poceli uvoditi adaptirani i originalni odlomci iz monografskih publikacija i casopisa.

7. U udzbeniku mora biti zastupljen citav sistem vezbanja, pretkomunikativnih (leksickih i gramatickih, jezickih i govornih) i komunikativnih (uslovno-nastavnih i realnih). Eksperimentalno je utvrdjen i broj zadataka u okviru ova cetiri tipa vezbanja, ne manje od pet do sedam i ne vise od devet do jedanaest tipova zadataka (Arutjunov, 1987) Kako su udzbenici za strani jezik struke zasnovani na radu sa autentickim tekstovima, vezbe u njima se razlikuju od opstih udzbenika stranog jezika. Tu su u centru paznje vezbe citanja, a posto strucni tekstovi sadrze tipicne strukture koje su karakteristicne za pisani jezik, autor udzbenika mora posebno da vodi racuna da u dovoljnoj meri budu zastupljene vezbe za prepoznavanje tipicnih struktura jer ce to olaksati recepciju samih tekstova. Vezbe konspektiranja i eksepiranja spadaju u najteze vezbe i narocito su vazne za one koji ce u svom buducem pozivu biti pretežno orijentisani na stranu strucnu literaturu. Kao u retko kom obliku nastave u nastavi stranog jezika struke izuzetno su vazne vezbe prevodjenja i sa stranog jezika i na strani jezik. One su narocito korisne u ispunjavanju kontrolno-korektivne funkcije u procesu nastave. Na kraju treba reci da proces kreiranja udzbenika pre svega zavisi od licnosti samog autora, prirode njegove licnosti (da li je

logicko-racionalna ili intuitivno-senzualnog tipa), od tradicije u kojoj se skolovao (drugačije su tradicije i navike u pogledu pisanja udzbenika kod autora koji su završili npr. nase anglisticke i slavisticke studije), njegovog predavačkog iskustva, teorijskih preferencija, vizuelnog ukusa, i mnogih drugih faktora. Zato bi kroz prizmu autora trebalo proučavati svaki udzbenik, pa i udzbenik za strani jezik struke.

Literatura

1. Arutynov, A.P.,(1987) Konstruirovanie i zkspertiza uebnika, Moskva.
2. Bugarski, Ranko (1986) Lingvistika u primeni, Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd
3. Dimkovic-Telebakovic, Gordana (2003) Savremeni engleski jezik struke i nauke, Slovo, Novi Sad – Moskva.
4. Iricanin, Gordana (1996) Vezbe u udzbeniku stranog jezika, u Udzbenicka literatura u nastavi stranog jezika, Vranje, str.71-75.
5. Koncarevic, Ksenija (1995) Nacela izrade udzbenika stranog jezika struke, u Strani jezik struke, Beograd, 1995, str.166-174.
6. Marojevic, Radmilo (1984) Funkcionalno konfrontaciono-tipoloski metod u gramatickoj teoriji i nastavnoj praksi, u Gramatika u nastavi maternjeg i stranih jezika, Beograd, str.195-199.
7. Mitrofanova, O.D. (1976) Nauwj stilx rei:problemw obueni], Moskva.
8. Pesic, Jelena (1998) Novi pristup strukturi udzbenika, teorijski principi i konstrukcijska resenja, Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd.

SUMMARY

ESP FOREIGN LANGUAGE TEXTBOOK CREATION

In our linguistic environment there is no accepted and standardized term for the language of respective expertise, i.e. sports language, hence it is difficult to talk about the adequately specified and methodologically balanced textbook for the language of sports, for example. This paper argues for the manifold qualities of the textbook so that it can become a usable reader for the students, especially physical education students, and in this way teach the language of expertise which will later on be used for seminar papers, conference papers, different types of reports and finally scientific articles in the area of students interests and vocation.